

**Hâce Muhammed Lütfi'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinde
Cemâl Müşahedesinin Yansımaları¹**

M. Mustafa Çakmaklıođlu²

Özet

Bu makalede, Hâce Muhammed Lütfi'nin *Hulâsâtu'l-Hakâyık* isimli *Divân*'ında yüce Allah'ın insana ve âleme yakınlığını ve merhametini ifade eden cemâl tecellilerini yansıtan Őiirlerini incelemeye çalıştık. Diđer taraftan Muhammed Lütfi'nin, bu tür tecellileri, insan üzerindeki tesirlerini ve bunlara erişmek için yapılması gerekenleri ifade ederken Őiirlerinde kullandığı sembollere değinmeye çalıştık. Alvarlı Efe, gerek yoğun sūfiyane tecrübe esnasında, gerekse başta insan olmak üzere, âlemdeki tüm güzellikleri müşahede etmekten elde edilen söz konusu bu estetik tecrübeyi aşk, eşsiz güzellikteki dilber, şarap, kadeh ve meyhane gibi farklı birçok edebî sembolle ifade etmeye çalışır. Alvarlı Őiirlerinde, İlk etapta beşerî güzelliği ve aşkı çağrıştıran tüm bu sembolleri, birçok dînî ve tasavvufî kavramla birlikte vermek sūretiyle, bu Őiirlerinde gerçek, ezeli, ilâhî aşk ve güzelliği kastettiğini hissettirir.

Anahtar Kelimeler: Tenzih, Teşbih, Tecellî, İlâhî Cemâl, Müşahede, İlâhî Aşk.

**The Reflections of The Contemplation of The Absolute Divine Beauty
(*Camâl-i İlâhî*) in Hâce Muhammad Lutfi's Poems**

Abstract

In this essay, we made an attempt at dwelling on the reflections of the disclosure of the Absolute Divine Beauty that expresses the proximity and the mercy of Allah to universe and human being, in Hâce Muhammad Lutfi's *Divân* entitled *Hulâsât al-Haqâyıq*. On the other hand, we attempted to address the symbols used by Muhammad Lutfi in his poems while he is expressing the such divine-disclosures, its effects on human beings and what requires to access them. Muhammad Lutfi tries to express this aesthetic experience that derived from intense mystical experience and during the observation of all beauties of the universe, especially of human being, through a large number of different symbols such as "love", "uniquely beautiful woman", "wine", "glass" and "pub". Muhammad Lutfi, by giving all these symbols

¹ Bu makale, 25-26 Nisan 2013 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenen "*Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu*"nda sunulan tebliğin gözden geçirilip genişletilerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

² Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mcakmaklioglu@erciyes.edu.tr

that evokes the beauty and love of human being in the first place along with many religious and mystical concepts, make us feel that he is actually referring to the real, eternal divine love and beauty in his poems.

Key Words: Transcending, Similarity, The Self-Disclosure, Absolute Divine Beauty (*Camâl-i Ilâhî*), Contemplation, Divine Love.

Giriş

İslam'ın tevhid ve ulûhiyet anlayışında, yüce Allah'ın âlemden, her türlü eksiklikten beri ve yüce oluşunu, her türlü kayıttan uzak olarak bilinemezliğini ve karşılaştırılmazlığını ifade eden “tenzih” anlayışı sûfiler de dâhil genel olarak bütün Müslümanların ittifak ettikleri bir husustur. Kalam âlimlerinin ısrarla vurgu yaptığı bu ilkeyi sûfiler, ihtiva ettiği hakikatten aslâ taviz vermeden, yüce Allah'ın her yerde hazır ve nazır oluşunu, âleme ve insana yakınlığını ifade eden “teşbih” anlayışı ile birlikte mütalaa etmişlerdir. Bu anlayış çerçevesinde sûfiler, yüce Allah'ın, her hangi bir yaratılmışı benzemek anlamına teşbihten münezzehe olduğu gibi mutlak ya da aklî tenzihten de münezzehe olduğunu dile getirirler. (Bk., İbn Arabî, ts.: 40; 1999: IV/51, 168, 169; 1946: 68-70) Buna göre, hakikatin sadece bir vechesine mutlak anlamda yönelmek sûretiyle oluşturulan ulûhiyet anlayışı, yüce Allah'ı başka bir cihetten kayıtlandırmaktan ibarettir ve insanı, salt soyut, sıfatları açısından keyfiyetsiz, bu itibarla da İslam'ın Zâtî Tanrı anlayışına halel getirebilecek bir Tanrı tasavvuruna götürür. (Sûfilerin tenzih-teşbih anlayışlarının detayları hakkında bk. Çakmaklıoğlu, 2007: 438 vd.)

Sûfiler, kalam metodolojisi içerisinde sıkça vurgulanan tenzih ilkesini eksik ve salt rasyonel kanıtlamaya dayalı oluşu cihetinden de kusurlu bularak eserlerinde, özellikle de şiirlerinde yüce Allah'ın tecellileriyle sürekli yüz yüze olduğumuz gerçeğini adeta haykırırlar. Bir diğer ifadeyle sûfiler, ulûhiyet tasavvuru noktasında insanı Allah'tan uzaklaştıran, aslî kaynağıyla irtibatını kopartan bir yaklaşım sergilemezler. Aksine, tasavvufî düşüncede Allah-insan ilişkisi kurbiyet, aşk, rahmet, ünsiyet ve ihsan merkezlidir. Öyle ki bu aslî yakınlık ve cemâlî yön insanın başta dini yönelişleri olmak üzere hislerine, düşüncelerine ve yapıp etmelerine sirayet eder, onlara estetik bir yön ve dinamizm katar.

Tasavvufî gelenekte, yüce Allah'ın sonsuz güzellik ve mükemmellikteki sıfatları, bir birinden kesin çizgilerle ayrıştırılmaksızın celâl

ve cemâl olmak üzere iki kategoride mütâlaa edilir. Celâl ve azamet sıfatları O'nun bizden ve âlemden müteâl oluşunu ifade ederken cemâl sıfatları, daha açık ifadeyle yüce Allah'ın sonsuz güzelliğini, rahmet ve şefkatini ifade eden sıfatları ise O'nun bize çok yakın olduğunu haber verir. Bu hakikat, genel olarak güzel ve sevimli olanın çekiciliğiyle ilişkilendirilir. "Gerçek ve mutlak anlamda güzel olan sadece yüce Allah olduğu için bizi hakıyla çeken ve Kendisine bağlayan da O'dur".(Koç, 2008: 55) Rûhânî tahakkukunu gerçekleştirmek sûretiyle gerek bütünüyle âlemde, gerekse kendi iç dünyasının derinliklerinde bu karşı konulmaz cazibeye kapılarak söz konusu bu yakınlığın farkına varan kâmil bir veli, Hak Teâlâ'nın tecellilerini müşahede eder ve bunun yansımaları onun hayatında, davranışlarında ve sözlerinde açıkça görülür.

Yüce Allah'ın Mutlaklık vasfı tüm kemâl niteliklerin aslî ve en mükemmel manada sadece O'na ait olduğu anlamına gelir. Bu itibarla O, Mutlak Vücûd, İzzet ve Azamet olduğu kadar Mutlak İyilik, Cemâl, Hüsn ve Rahmetin de sahibidir. Maddi müşahede âleminde gördüğümüz her türlü güzellik ise Mutlak Vücûdun eşsiz cemâlinin ve kemâlinin birer yansımalarıdır. Sûfi, bu yansımaları âlemde, insanda ve bizzat kendi ruhunun derinliklerinde müşahede eder. Buna bağlı olarak tasavvufî gelenekte tüm güzellik ve kemâlât Mutlak Vücûda, tüm izâfî eksiklik, kusur ya da kötülük de zuhur yerlerine atfedilir. Bu itibarla, her estetik ve güzellik tecrübesinde Allah'ın hatırlanması ve bu güzelliklerle mutlak anlamda yüce Allah arasında bir irtibat kurulması tasavvufî gelenekte olağan bir şeydir.

En mücerret ve yoğun haliyle ruhlar âleminde, ilâhî huzurda bulunma ve ilâhî hitaba muhatap olma anında gerçekleşen ve insanın ruhunun derinliklerine sirayet eden cemâl müşahedesini, bu dünya hayatında da sûfinin bizzat yaşamış olduğu tasavvufî tecrübesinde ilâhî tecellileri müşahede ederken yaşanır. Diğer taraftan bu aslî, ezeli ve kuşatıcı tecrübeye göre cüzî ve izâfî olan, gündelik hayatta rastlanılan her güzellik tecrübesi, sûfilerce bu aslî tecrübenin hatırlatıcısı ya da birer yansıması şeklinde mütalaa edilir. Kısaca, âşığın, kökleri ezelde bulunan ve maddi müşahede âleminde de dünyevî kayıtlardan kurtulduğunda yaşadığı bu tasavvufî tecrübeleri rûhânî hayat açısından önemlidir. Zira tüm bu tecrübeler sûfiye yön verir, onu halden hale sokar, kimi zaman söz söyler, kimi zaman sükûta sevk eder. Bazen semaa, devrana kaldırır, bazen de sarhoş ederek şathiyane ifadeler söyler. Sûfi, ruhen tecrübe etmiş olduğu bu kemâli ve cemâli ifade etme aracı doğrudan bulamadığı için bunları, diğer beşerî tecrübelerine referansla daha çok sembollerle anlatır.

Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de bu tür müşahedeleri yansıtan çok canlı tasvirler bulmaktayız. O, söz konusu bu tecrübelerini, âşık-Maşuk, eşsiz güzellikteki Sevgili, Dilber ve mey, bâde, şarap-sarhoş-meyhane metaforlarıyla çok canlı bir şekilde resmeder. (*Divân*'daki bu tür semboller için bk., Eroğlu 2010: 409 vd., 791 vd.)

Biz bu makalemizde, Alvarlı Efe'nin, kurbiyyet-ünsiyyet ve cemâl tecellilerini müşahedeye ilişkin bu benzersiz şiirlerini üç boyutta tahlil etmeye çalışacağız: 1. Cemâl-i ilâhîyi ruhlar âleminde aslî ve ezeli olarak müşahede. 2. Başta insan olmak üzere âlemin belirli bir biçime bürünmüş izâfî güzelliklerinde müşahede. 3. Seyr u sülûkun farklı aşamalarında yaşanan derin tasavvufî/rûhânî tecrübeler esnasında gerçekleşen müşahede.

I. Bezm-i Elest'te Cemâl-i İlâhîyi Müşahede

Malum olduğu üzere A'raf Sûresi 172. âyette, yüce Allah'ın ruhlar âleminde henüz bedene girmemiş ruhları huzurunda toplaması, onlara hitap ederek rubûbiyetini ikrar hususunda bir söz almasından bahsedilir. Allah ile ruhlar arasında vuku bulan bu mîsâk istisnasız bütün beşerî ruhların yüce Allah'ın huzurunda bulunuşunu, O'nun hitabını işitmelerini ve buna cevap vermelerini ifade eder. İnsanın henüz ruhlar âleminde müşahedeyle müşerref olduğunu müjdeleyen bu âyet, tasavvufî eserlerin, özellikle şiirlerin vazgeçilmez teması olmuştur. Söz konusu bu aslî tecrübe, insanın fitratını ve aslî kulluğunu belirler. Dahası insanın, bu maddi dünyadaki tüm çaba ve gayretleri, âdetâ bu hitabı tekrar işiterek ezelde verdiği ahdi tecrübî olarak hatırlamaktan, aslî fitrat ve kulluğuna dönmekten ibarettir.³ Sûfilere göre bu tecrübe aslında, başta ilâhî aşk olmak üzere insanın tüm varoluşsal tecrübelerinin nüvesini oluşturur.⁴ İnsanın marifet, muhabbet, tevhid, kulluk, rububiyeti idrak, cemâl-i ilâhîyi müşahede gibi tüm kazanımları aslında bu aslî tecrübeye bir nüve halinde mündemiçtir. Alvarlı'ya göre de muhabbet, marifet ya da müşahedenin mahalli olan gönül, ta bezm-i elestte Mevlâ'nın ezeli

³ Zünnûn Mısırî, bu tecrübeyi dünyada iken de çok canlı bir şekilde yaşadığını, o ilâhî hitabın sanki hâlâ kulaklarında olduğunu söyler. Bk. İbn Arabî, 1999: II/426.

⁴ Meselâ mûsikînin insan üzerindeki tesirinin bu ezeli tecrübeden kaynaklandığı hususunda bk. Kuşeyrî, 2001: 368. Yine İbn Fârız da, ilâhî aşkın ezeliğini, bu aslî tecrübeye atıfla şu şekilde ifade eder:

*"Sevgiliyi anarak yaşarken biz ezelde sürekli bir sarhoşluğu
Henüz yaratılmamıştı, ne şarap hatta ne de asma çubuğu."* İbn Fârız'ın bu beyiti ve şerhi için bk., el-Kaysırî, 2011: 51-53.

sevgisinin kurulduğu bir taht, bir tecelli mahalli olmuş ve O'nun sonsuz füyûzâtı âdetâ bir hazine gibi gönülde gizlenmiştir: (Alvarlı, 2011: 221)

Gönül bezm-i elestden tahtgâh-ı hubb-i Mevlâ'dır

Tecellihânesinde feyz-i Mevlâ'sın nihân eyler.

Kısaca, tüm bu tesirleriyle söz konusu bu tecrübe, insanın ruhunun derinliklerine kazınmıştır. Öyleyse insan, kendini keşfetmek ve tanımak sûretiyle, adeta deruni bir arkeoloji yaparak ruhunun katmanlarında tüm bu varoluşsal tecrübelerini keşfetmelidir.

Bu hakikat, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde, 'ilâhî aşkın sırlarını ancak, bezm-i eleste vahdet şarabını içip kananlar bilirler' şeklinde ifadesini bulur. (Alvarlı, 2011: 222) O, insanın ezelde yaşamış olduğu bu tecrübeyi hatırlamanın insana verdiği manevi zevki mahzende yıllanmış bir şarap ile sembolize ederek izah etmeye çalışır. Buna göre muhabbet, kurbiyet ve müşahede şarabı bezm-i eleste ruhlara bahşedilmiş ve gönül mahzeninde saklı bir şekilde yıllanıp durmaktadır. Ruhlar âleminde yaşanmış olmasıyla çok kadim bir şarap olan ilâhî aşk şarabı, âşığın gönül mahzeninde yıllandıkça daha da tatlanmaktadır. Aslında seyr u sülûktan, marifetten maksat da hep bu manevi zevke erişmektir. Zira bu kadim mahzenden şarap "men aref" kadehiyle içilir. Daha açık ifadeyle, bu yıllanmış şarabın zevkine âşık, bizzat kendini, ruhunun derinliklerindeki âyetleri tanımakla tecrübî olarak varır. Sûfinin bu maddi âlemdeki tüm serencamı, yaşadığı tüm deruni tecrübeler aslında ezelde yaşanan bu aslî tecrübenin tekrar hatırlanması çabasıdır. İşte tüm estetik ve deruni tecrübesinde âşık bu yıllanmış aşk şarabını tadarak eşsiz rûhânî zevkler elde eder. Bu ezeli ve aslî tecrübenin adeta yeniden tecrübe edilmesi sûfi üzerinde o kadar etkilidir ki sûfi söz konusu o meclise ve zamana hayran kalır. Alvarlı'nın ifadesiyle, o meclisi bir an hatırlayıp tecrübe eden kimse, tıpkı ruhlar âleminde olduğu gibi mâsivâ nedir bilmez, sadece O'nu görür, O'nun güzelliğini müşahede eder ve O'nun hitabını işitir. (Alvarlı, 2011: 235)

Üstelik Alvarlı Efe, bazı şiirlerinde, bizzat kendisinin bu anlamda derûnî bazı tecrübeler yaşadığını üstü kapalı ifade ederek, bu mecliste vuku bulan bir vuslat vaadinden bahseder. Aslında ruhlar âleminde gerçekleşen bu buluşmanın bizzat kendisi, daha sonra bir vuslatın gerçekleşeceğinin vaadidir diyebiliriz. Bu sebeple Alvarlı, nûr-i Hüdâ'nın bir tecellisi anında bizzat o vaadin tahakkunu müşahede ettiğini hissettirir tarzda şöyle söyler: (Alvarlı, 2011: 396, 397)

Ey şâhid-i kudsî yine cevâne mi geldin

Ya nûr -i hüda şem 'ine pervâne mi geldin

*Sen bezm-i elest va 'd-i visâl eyledin ammâ
Ey şân-ı vefâ va 'dini ihsâne mi geldin*

Alvarlı Efe'ye göre bu, ruhlar âleminde yaşanmış bitmiş, bu itibarla da dünya hayatında insan üzerinde hiçbir tesiri olmayan bir tecrübe değildir. Aksine bezm-i elestin şarap kadehi her an insana hidayet nurları bahşetmektedir. Tıpkı güneş gibi her an tefeyyüz etmekte, insana bir aydınlık ve nur sağlamakta, nida edip çağrıda bulunmaktadır. (Alvarlı, 2011: 102) Ancak bunu idrak edebilmek için insanın bedeninin karanlık hicaplarından kurtulması gerekmektedir.

Ruhlar, tevhidin hakikatini ifade eden vahdet ve aşk şarabını bu ilk buluşma ve kavuşma gününde tatmışlardır. Bu sebeple tasavvufî eserler, insanın bu dünyadaki serüvenini, ayrılık ve bu ayrılık acısıyla inleme temasıyla zengin bir şekilde anlatır. Ayrılık hicaplarını aradan kaldırarak tekrar vuslata erme ise insana eşsiz bir manevi zevk verir. Alvarlı Efe de bu hakikati, söz konusu bu ilk kavuşma ve buluşma anını hatırlayan arifin kalbini ezeli, ilâhî aşk şarabıyla dolu bir kadehe benzeterek ifade etmeye çalışır. Âşık, onu hatırlamanın vermiş olduğu manevi sarhoşlukla meyhanede, yani tekkede işret eder durur. Bu manevi sarhoşluğun verdiği hazla kendinden geçer, başka hiçbir şeye yönelmeden tüm benliğini Sevgilisine vakfeder:

Şerâb-ı vahdet-i rahmet içer r z-i elest elbet

Eder meyh nede i ret gezer peym nemiz vardır. (Alvarlı, 2011:198)

Mey-i sahb -yı ezel mesti m d m gözlerini

Vakfeder d r-i y re civ re  lfet mi eder. (Alvarlı, 2011: 209)

II.  lemin Geçici S retlerinde Cem l M şahedesi

İnsanın il h  aşk, cem l ve vahdet tecrübesi, sadece ruhlar  leminde yaşanmış olarak be er  ruhun derinliklerinde kuvve halinde bulunmaz. Bir diğer ifadeyle, gizli bir hazine, ya da nefsin d nyev  yönelişleri sebebiyle üzeri küllenmiŐ bir kor ateŐ şeklinde kalmaz. İnsanın bu maddi müşahede  lemindeki serüveni esnasında bizzat kendi nefsinde ve dıŐ dünyada o gizli hazineyi ortaya çıkartacak, o ateşi tekrar alevlendirecek sebepler ve iŐaretler vardır. Bu iŐaretler ise, Mutlak V c dun bir tecellisi olması hasebiyle, başta insan olmak üzere

âleme sirayet etmiş olan izâfî güzellik ve âlemdeki farklı birçok sûret arkasındaki vahdetten ibarettir. Tasavvufî gelenekte âlem, bütünüyle sonsuz güzellikteki ilâhî sıfatların tecelli ettiği bir ayna, bir zuhur yeri şeklinde görüldüğü için Hak Teâlâ'nın Mutlak Vücûduna ve Cemâline işaret eden âyet ve alâmetlerden ibarettir. Bütün mükemmellik ve güzellik mutlak anlamda sadece Allah'a aittir. Zîrâ cemâl, hakikatte ezeli, ilâhî bir niteliktir. O'nun bu sonsuz güzelliğinin haricinde, belirli biçimlerde, izâfî olarak tecrübe ettiğimiz güzellik ise, hakikati itibarıyla, ancak O'nun güzelliğinin bir yansıması ve bu güzelliği aksettiren bir aracı, bir ayna konumundadır. Bu itibarla da sûfiler cemâli, manevi ve sûrî olmak üzere ikiye ayırırlar. Birincisi, sonsuz güzellikteki ilâhî isim ve sıfatların manası olup sadece Hakkın müşahedesine has iken, ikincisi, Hakkın güzelliğini yansıtan bir ayna, bir zuhur yeri olması hasebiyle âlemde görünen güzelliktir.(et-Tehânevî, 1996: I/570) Bu cihetten bakıldığında âlem, Hakk Teâlâ'nın varlığına delâlet ettiği gibi O'nun eşsiz Cemâlini de yansıtır. Başta beşerî düzeyde olmak üzere âlemdeki bütün güzellik, asıl anlam ve değerini *yüce Allah'ın göklerdeki ve yerdeki nurunun* (Nur 24/35) bir tezahürü olmasından (Koç, 2008: 76) ve daha sonra üzerinde durulacağı üzere Alvarlı Efe'nin şiirlerinde "*eynema şarabı*" şeklinde sembolize edilen yüce Allah'ın "Vechi"nin her yerde bulunması hakikatinden alır.

Kısaca, âlem, yüce Allah'ın ilim, irade, kudret ve yaratma sıfatlarının olduğu kadar cemâl sıfatının da bir zuhur ve tecelli yeridir. Bu itibarla tüm bu güzelliklerin teması kula Allah'ın cemâl sıfatını tecrübe etme noktasında eşsiz imkânlar tanır. Güzel bir sûret, hoş bir ses, bir nâme, muvazene ya da ritim şeklinde âlemin farklı sûretlerinde, hususiyetle insanda tecrübe edilen bu güzellik; yoğun, karmaşık tasavvufî tecrübeler için adeta bir başlangıç noktası ve basamak olur. Cemâl-i ilâhînin üst düzeyde, latif bir sûrette teması ise vecd, huzur ve fena hali üzere tasavvufî tecrübenin kompleks yapısı içerisinde gerçekleşir. Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle, güzellik tecrübesi insan ruhundaki katılıkları âdeta yumuşatarak eritir ve vahdet sırrının zevkini açığa çıkarır. "Meselâ bir insan yüzünün, bir tabiat manzarasının ve ya kutsal bir sanat eserinin güzelliği insan ruhunda ömür boyu silinmez izler bırakır ve insan egosunun sert kabuğunu eritir." (Nasr, 2001: 283, 284) İşte bu sebeple genel olarak sûfiler, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de sıkça gördüğümüz gibi, güzelliği hep Allah'la irtibatı çerçevesinde mütalaa ederler. Meselâ Evhadüddin Kirmânî şöyle der: (Nasr, 2001: 284)

Yâ Râb! Sen bilirsin ki şimdi ve yine

*Senin güzel Yüzünden başkasına bakmadık,
Cihanın güzelliği Senin Güzelliğinin aynalarıdır
Bu aynalarda sadece Melik'in Yüzünü gördük.*

Âlemdeki estetik boyut, muvâzene, denge ve nizam, İslam düşüncesinde Allah'ın varlığı hususunda ileri sürülen delillerden gaye nizam delilini hemen akla getirir. Bu delilin kavramsal ve aklı yönü olmakla birlikte, temelde bizim burada ifade etmeye çalışacağımız tecrübî bir içeriği de vardır ki sûfiler konuya genelde bu tecrübî içerikten yaklaşırlar. Bir diğer ifadeyle sûfiler, âlemdeki nizam ve güzellikten hareketle aklı çıkarsamalar yapmak sûretiyle Allah'ın varlığı hakkında soyut bir delil ortaya koymaktan ziyade temelde ve mutlak anlamda yüce Allah'a ait olan bu güzelliği âlemin izâfî sûretlerinde bizzat tecrübe ederler. Dolayısıyla tasavvufî şiirde estetik yönü ağır basan bu tecrübî içerik ön plana çıkar. Alvarlı Efe'nin de ifade ettiği gibi, hiç şüphesiz bu tarz bir idrake ulaşmak için her şeyden önce kalpten mâsivâ sevgisi çıkartılmalı ve eşyaya ibret nazarıyla bakmalıdır. İşte o zaman âlemi nakış nakış, inceden inceye süsleyen Nakkâş görünür. Alvarlı Efe'nin, aşağıda iktibas ettiğimiz şiirinde yüce Allah için Kadir, Halik vs. gibi isimlerini değil de özellikle Nakkâş ismini kullanması, âlemin vücûdunun her bir zerresine sirayet etmiş olan cemâlî vecheyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu cihetten bakıldığında eşyanın her bir sûreti sadece cemâl vechesini değil aynı zamanda tevhidin sırlarını ve hakikatlerini de gösterir, böylece tevhid de tecrübî bir içerik kazanmış olur ve âşığın tasdikini kuvvetlendirir. Sûfî için tevhid salt bir tasdikten ibaret değildir tecrübî bir içeriği vardır. İşte tevhidin hakikatini ve tecrübî içeriğini de sûfîye tevhidin gül bahçesi gibi olan vech-i ilâhînin cemâlî bahşeder. (Alvarlı, 2011: 102) Fakat böylesi bir idrak ve marifet için de kalbin yüce Allah'ın tecelli ettiği deruni mahallinin (*sırr-ı süveydâ*) tüm kirlere temizlenmesi ve buna bağlı olarak da gönülde sürekli yenilenen tecellilerle irfanın da yenilenmesi gerekecektir. Ancak o zaman gönülde eşsiz nuru ve güzelliğiyle ulvi bir güneş ya da dolunay gibi parlayan ilâhî tecelliler görülebilir. Alvarlı Efe bunu şiirlerinde şu şekilde açıkça ifade eder: (Alvarlı, 2011: 219)

*İbret nazarıyla bir nazar eyle
Bu kâinât bir Mevlâ'yı gösterir
Hubb-i mâsivâdan sen hazer eyle
Bu nukûşât bir Nakkâş gösterir*

*Sûret-i eşyâda esrâr-ı tevhîd
Bu seyr ile olur kuvvet-i tasdik
Gönülde irfânı edersen tecdîd
Dilde mihr-i muallâyı gösterir*

*Mutahher olunca sırr-ı süveydâ
Doğunca gönlüne hurşîd-i hüdü
Görünür gözüne nûr-i tecellâ
Dilde mâh-ı muzayyâyı gösterir*

Tasavvufî gelenek içerisinde insanın yaratılmışların en şerefli ve bir halife olarak tüm ilâhî sıfatların tecellisini kendisinde toplayan bir *kevn-i câmî*, bu yönüyle de küçük bir âlem oluşundan sıkça bahsedilir. (Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk., Kartal, 2003: 193 vd.; Küçük, 2011) Cemâl-i ilâhî, mahlûkat içerisinde en kâmil neşet olarak insanda, özellikle de kadında eşsiz bir şekilde tecelli eder. Bu hakikate binaen, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de sıkça rastlandığı gibi, tasavvufî edebiyatta kadın sembolizması cemâl-i ilâhîyi ifade etmek üzere çokça kullanılır. Sûfilere göre Hakk Teâlâ, her hangi bir formdan mücerret bir şekilde Zâtî olarak müşâhede edilemez. Ancak O'nun eşsiz güzelliğinin yansımaları âlemde ve insanda tecrübe edilir. Hakk Teâlâ'nın en mükemmel ve en tam müşâhedesi ise, hakikatinde Hakk'ın tekvîn sıfatının tezâhürü olmasından dolayı kadında görülür.(Bk. İbn Arabî, 1946: 217,218; Mevlânâ, 1960: I/195, byt. 2435)

Kısaca, sûfilere göre zuhur yerleri çok olsa da Mahbûb birdir, yansıdığı izâfî sûretler farklı ve fazla olsa da hakikatte Güzel birdir. Bu sebeple, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde genel olarak da sûfilere Divanlarında eşsiz tasvirlerle anlatılmaya çalışılan bütün güzellik ve mükemmellikler aslında, Hakk'ın sonsuz güzellikteki sıfatlarının bir yansımasıdır. Diğer bütün ilâhî sıfatlarda olduğu gibi Cemâl sıfatı da kâinatta müşâhede ettiğimiz bütün güzelliklerin kaynağıdır. Eşyada idrak ettiğimiz her sıfat, ilâhî sıfatın veya ilâhî bir ismin özel bir görünümüdür. Her sevilen şey de, Mahbûb-u Mutlak'ın bir görünümüdür. Bu sebeple sûfiler; hissî, rûhânî ya da mânevî sûrette olsun bütün sevilen şeylerde hakikatte sevilenin, sonsuz güzellikte tecellî eden Hakk olduğu görüşündedir. Bazı hissî ifadelerle elemekten, kederden, ayrılıktan, inlemekten, uzak kalmaktan bahsetseler bu hep gerçek Sevgilinin cemâline duyulan hasretten dolayıdır. Aynı şekilde tasavvufî şiirde sıkça bahsi geçen vuslat, üns, muhabbet, mutluluk,

neşe, şevk ve fenâ hep gerçek Mâşûka yakınlıktan ve kavuşmaktan kaynaklanır.(eş-Şutûrî, 1984: 440, 441)

Tasavvuf edebiyatında ilâhî aşka ulaştıran bir köprü olarak mecâzî aşktan da sıkça bahsedilir. Çünkü sûfilere göre Hakk Teâlâ mutlak ezeli güzelliştir ve bütün güzelliklerin kaynağıdır. Bu sebeple de her hoş giden, güzel görülen ve sevilen şeyin arkasındaki hakîkî Mâşûktur. Hakk Teâlâ güzel olan her bir sûrette tecellî eder. Beşerî aşk da hakikatte, ilâhî aşka ulaştıran bir berzahtan başka bir şey değildir.(Nicholson, 1969: 92) Ancak sûfiye göre, her ne kadar Cemâl-i İlâhîyi yansıtan bir ayna konumunda olsa da, belirli bir sûrette kayıtlanmış olan ve bu yönüyle de dünyevî ve izâfî olan bu güzellik, zaman ve mekân kaydına bağlı olması hasebiyle geçici, sonlu ve mecâzîdir. “Sonlu olan her güzellik ise ancak, temâşâ ve tefekkür gibi yollarla zaman ve mekân kaydından azade olan hakiki Güzelliğe taşıyan bir köprü olması halinde önemi haizdir. Esas olan mecazdan hakikate ulaştıran o köprüyü aşmaktır. Aksi halde her mecâzî köprü, hakikat yolcusunun önünde bir kuyuya dönüşür. Dolayısıyla burada hakiki Güzelliğin kendisinden değil gölgesinden mest olma söz konusudur.”(Kemikli, 2011: 43)

Alvarlı Efe de, *Divan*'ında; Sultan, Şah, Cânân, Yâr, Dilber, Nakkâş, Sâki vs. gibi çeşitli adlar ya da mefhumlarla teşbih, mecaz ve istiâre yollarını kullanmak sûretiyle hep yüce Allah'ı kasteder.(Kemikli, 2004: 73) Ayrıca yüce Allah'ı (c) ay yüzlü, kirpikleri ok, zülüfleri altın, kaşları keman yayı ya da kılıç, teni gümüş gibi beyaz, dudakları kırmızı, ilâhî aşk meyhanesinde âşıklara şarap sunan sâkî gibi eşsiz güzellikte, bakışları insanı derinden etkileyen yakıp kavuran, yanaklarındaki allığın bahşettiği lütuf cennet nimetlerine değen, servi gibi uzun boylu, genç bir dilber şeklinde tasvir eder. Ancak burada kullanılan benzetmeler sıradan semboller olmayıp sûfîlerin varlık ve insan anlayışlarının bir yansımasıdır. Sûfîlerin yaşadıkları tecrübeleri ifade etmede ne tür bir sembolizm tercih edeceği onun mizaç ve şahsiyetine bağlıdır. Bu sûretlerin hepsi bir hakikati ve manayı sembolize eder. Söz gelimi, “*Sevgilinin gül yanağı, sıfatlarıyla tezahür eden ilâhî Hüviyeti temsil eder. O'nun siyah saçlarının bükümleri kesretle perdelenmiş Bir'i işaret eder. 'Nefsinden kurtulman için şarap iç' derken 'ilâhî temaşanın cezbesi içerisinde maddi varlığını terk et!' demek ister.*”(Nicholson, 1975: 103, 104)

Bu tür rûhânî tecrübeler sûfinin kendi iç dünyasında yegâne tecrübeler olduğu ve ifade kalıpları da bunları doğrudan aktarmaya elverişli olmadığı için sûfî bu hallerini beşerî tecrübesinin en yakın formları ve sembolleriyle ifade

eder. Bu kaçınılmaz durumun yanı sıra insanların ilgi duydukları şeylerle dikkatlerini çekme amacı da güdülür. Bu sembolizmin doğru anlaşılmadığı durumlarda, sûfiler bizzat kendi şiirlerinin ve kullandıkları sembollerin nasıl rabbanî marifetler ve hakikatler ihtiva ettiğini izah etmek üzere şerhler de kaleme almışlardır.(Bk., İbn Arabî, 2000) İşte Alvarlı Efe de tüm bu tecrübelerini tasavvufî şiirde sıkça rastlanan sevgili, dilber, aşk ve şarap sembolleriyle mecâzî aşk formunda cismanî aşk temaları kullanarak ifade etmeye çalışır. Aslında tüm bu tasvirler de Alvarlı'nın bizzat kendi dini/rûhânî tecrübe ve inanç dünyasından bağımsız değildir. Özellikle, zahiri itibarıyla beşerî güzellikle alakalı tüm bu tasvirler ve semboller, “eynemâ”, “men aref”, “bezm-i elest”, “belâ”, “küntü kenz”, “vahdet” gibi İslam'ın aslî kaynaklarından alınarak sembolleştirilen ifadelerle iç içe verilir. Böylece, burada asıl kastedilen güzelliğin hakiki Sevgilinin mutlak Cemâli olduğu okuyucuya hissettirilir. Ya da diğer bazı sûfi şairlerde görüldüğü gibi, sûrete intikal eden güzelliğin tasvir edilen dilberin iç güzelliğini sağlayan inanç, iman ya da marifetlerle doğrudan bir ilişkisinin olduğu vurgulanır.⁵ Daha açık söylemek gerekirse, aslında Cemâl-i İlahiyi resmetmek, tasvir etmek mümkün olmadığı için yaşanan rûhânî tecrübelerin tam tasvirini sunmak da mümkün değildir. Cemâl-i İlahi'yi tasvir etme kudreti insanda yoktur, ancak insan zihnine biraz olsun yaklaştırmak için farklı tecrübelerinden semboller kullanmak sûretiyle tasvir edebilmektedir.

Öyle olur ki sûfi yaşadığı bu engin tecrübeyi ifade ederken farklı din ve kültürlerden sembolleri bile kullanabilir. Söz gelimi bir güzel uğruna beline *zünnâr*⁶ bağladığından bile bahsedebilir. Ancak her ne kadar kullandığı bu semboller başka kültür, din ya da tecrübeleri akla getirse de âşığın Mâşûkuyla yaşadığı söz konusu bu tecrübesi kendine has, çok özel ve biricik bir tecrübedir.(Kemikli, 2011: 42)

⁵ Meselâ İbn Arabî, Şeyh Mekînüddin Ebî Şüca'ın kızının güzelliklerini tasvir ederken onun ahlaki ve rûhânî özelliklerinden, âlim, âbid ve zahid oluşundan bahseder. Konuşmasının oldukça veciz ve fasih, cömertlikte ve vefada dengi bulunmayışından bahseder. Bk., İbn-Arabî, 2000: 8, 9. Bu hususta ayrıca bk., Kemikli, 2011: 47.

⁶ Zünnâr, papazların bir alâmet olarak bellerine bağladıkları kendine has özellikleri olan bir kuşaktır. Klasik şiir geleneğimiz içerisinde ucu püsküllü olan zünnâr, bu yönüyle saça benzetilirken, bunu takınan ruhbanlardan mülhem olarak tasavvufî dilde hizmet ve riyazet anlamına da kullanılmıştır. Bk., Kemikli, 2011: 42.

III. Kurbiyyet ve Tasavvufî Tecrübe Esnasında Estetik Tecrübe

Her ne kadar âlemin farklı sûretlerindeki izâfî ve sûrî güzelliklerde cemâl müşahedesî gerçekleşse de söz konusu bu müşahedenin en yoğun hali kurbiyyet ve vuslat temelli olarak insanın bizzat kendi ruhunda gerçekleşir. Tasavvufî literatürde, Zâtı itibarıyla münezzeh olan yüce Allah'ın âleme ve insana, sıfatları ve tecellileri itibarıyla bir cihetten yakınlığından ve nüzûlünden bahsedilir. Bu yakınlık özellikle “Her nerede (*eynemâ*) olursanız olun O, sizinle beraberdir” (Hadid 57/4) ya da “Her nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın Vechi oradadır” (Bakara 2/115) ayetleri esas alınarak sıkça vurgulanır. Bu yakınlık Alvarlı Efe'nin *Divan*'ında “*eynemâ şarabı*” şeklinde ifadesini bulur. Alvarlı'ya göre bu kurbiyyetin mahalli, âşıklar için bir sâkî, tevhid zevki bahşeden bir meyhane ve bu dünyada hemen peşinen elde edilen bir cennet şeklinde tasvir edilen gönüldür. (Alvarlı, 2011: 226)

Ayetlerde de ifade edildiği şekliyle “her nerede olursanız (*eynemâ*)” ifadesiyle kula açık bir yakınlık müjdelendiği için Alvarlı Efe'nin şiirlerinde “şarab-ı *eynemâ*” ifadesiyle sembolize edilen bu yakınlık âşık için çok şey ifade eder. Kula Allah'a yönelme, ibadet etme, âşık olma, O'nu tanıma, O'na doğru yükselme imkânını tanıyan hep yüce Allah'ın âleme ve insana olan bu aslî yakınlığıdır. Alvarlı'nın ifadesiyle din, iman, İslam ve ihsan nuru, nur-i Kur'an, sırr-ı Yezdân, aşk, muhabbet, Rahmanın feyzi, “Küntü Kenz” sırrını âlemlere ifşâ eyleyen irfan nuru, vahdet şarabının özü, zübdesi hep bu “şarab-ı *eynemâ*”dır, hep bu kurbiyyettir. Alvarlı'ya göre bir damlası bile Hakkın sonsuz bir lütfu olan bu yakınlık şarabı tende candır, canda Cânândır. Eşyanın, karanlık bir hicap iken Hakka delalet eden bir alâmet ve bir ayete dönüşmesi de hep bu yakınlıktan kaynaklanır. (Alvarlı, 2011: 105, 105, 242) Zira sûfiye göre Hak Teâlânın bir cihetten bu aslî yakınlığı, yönelişi ve muhabbeti olmasa, bir diğer ifadeyle O'nun Kendi Zati mertebesinden bir cihetten “nüzülü” söz konusu olmasa kulun O'nu tanınması, O'na muhabbet duyması, O'na yönelmesi, O'na iman edip ibadet etmesi, tevhidin sırrına ermesi ve hatta vücûd bulması mümkün olmayacaktır.⁷

⁷ İbn Arabî, yüce Allah'ın mahlûkatı yaratması ve vahiy yoluyla insanla konuşmasını bir nevî tenezzül ve kula yaklaşma kabul eder. Bu anlayışa göre, kimi zaman ilâhî lütuf, ihsan ve cömertlik ya da tecellî şeklinde de zuhur eden bu aslî ilâhî nüzûl ve yakınlık söz konusu olmasa kulun yapıp etmeleri çok da bir anlam ifade etmeyecektir. Şeyh-i Ekber'in bu minvaldeki görüşleri için bk., İbn Arabî, *Kitâbu't-Terâcim*, ts.: 263, 264; 1999: IV/310; VI/ 331-335.

Tüm kemâl makamlarını, velayet ve nübüvveti de izhar eden hep bu yakınlıktır. Başta Hz. Peygamber olmak üzer tüm nebi ve velilerin şanını yücelten işte bu “eynema şarabıdır.” Bu kurbiyetin sınırını ise en mükemmel manada Hz. Peygamber bilir, zira Allah’a yakınlığın zirvesini ifade eden Mirac’ın sırrı da bu “eynema şarabı”dır. Dahası yeryüzü ve gökyüzü tüm âlem Yüce Allah’ın âleme olan rahmet ve merhametini ifade eden bu yakınlık sayesinde bir aşk ve şevk ile devreder durur ve varlıklarını sürdürürler.(Alvarlı, 2011: 106, 242) Görüldüğü gibi Hak Teâlâ’nın bu yakınlığı sadece insani şuur düzeyinde olmayıp varoluşsal düzlemde de kâinatı ayakta tutan ezeli bir ilkedir. Alvarlı Efe, Allah’ın âleme ve insana olan bu yakınlığını ve bunun, gerek varoluşsal düzeyde gerekse insan açısından marifet ve dini şuur düzeyindeki önemini şu şiiriyle çok güzel ifade eder: (Alvarlı, 2011: 242)

*Hurşîd-i meârif doğar
Feyz-i Feyyâz kalbe sığar
Emtâr-ı muhabbet yağar
Şerâb-ı eynemâdandır*

*Cânândan ki hitâb olur
Derûn-i dil kitâb olur
Reh-i aşka şitâb olur
Şerâb-ı eynemâdandır*

*Men arefden dersin alan
Mârifete tâlib olan
Esrâr-ı tevhîdi bulan
Şerâb-ı eynemâdandır*

*Dürr-i derûnuna ârif
Olanlar ehl-i meârif
Hakikat nefsinî kâşif
Şerâb-ı eynemâdandır*

Dünyevî endişe, kaygı, sıkıntı ve meşgaleler içerisinde ruhu varoluşsal olarak terk edilmişlik, yalnızlık, gurbet ve çaresizlik içerisinde bırakmayıp ona sürekli bir enerji sağlayan ve ona hakikatini ve mertebesini hatırlatan bu yakınlığın nihai derecesi yine Hz. Peygamberin bir hadisinde, onun manevi

şahsiyetinde gerçekleşen hususi yakınlığa atfen şu şekilde ifade edilir. “Benim Allah ile öyle vakitlerim olur ki, o yakınlığa ne Allah’a yakın bir melek, ne bir nebi ve ne de bir resul yetişemez.” Her ne kadar bu, Hz. Peygamberin hususi yakınlığını ve bir beşerin Allah’a olan yakınlığının nihai derecesini ifade etse de, sũfinin kendi imkânınca bu yakınlıktan nasibi vardır. Alvarlı Efe bu hakikati, “Serây-ı lî me’al-Mevlâ” ifadesiyle kendine has üslubu içerisinde gayet veciz bir şekilde dile getirir. Buna göre âşığın yüce Allah ile hususi yakınlığının mahalli nazargâh-ı İlâhî olan, yere göğe sığmayan sonsuz ilâhî tecellilerin yansıdığı bir saray, ya da bir arş konumunda olan gönüldür: (Alvarlı, 2011: 197)

Serây-ı lî-me’a’l-Mevlâ dil-i vîrânemiz vardır

Nazargâh-ı İlâhî’dir tecellihânemiz vardır

Sũfi, bu aslî ve ezeli kurbîyyet hakikati üzere, maddi âlemin bağlarından, nefsinin hicaplarından kurtulup yakınlığı bizzat kendi nefsinde, řuur düzeyinde tecrübe ederek cemâl-i ilâhîyi müşahede etmeye çalışır. Bu rûhânî tecrübe gerçekleştiğinde âşığın gönlü vahdet âleminde uçup duran bir mana kuřu gibidir. Sevgilinin nurunu müşahede ettiğinde varlığından soyunur, tıpkı ışığın aşkıyla yanıp tutuşan, en nihayetinde de ateşe dūřüp yanıp yok olan pervaneler gibi, âşık da cemâl-i ilâhînin nuru içinde yanıp yok olur. Sũfinin bu halde yaşadığı sermestliğini, Mecnun gibi çöle dūřüşünü, ıstırap çekişini fakat yine de Sevgilinin diyarına deli divane oluşunu Alvarlı Efe şöyle ifade eder: (Alvarlı, 2011: 198)

Gönül bir mürğ-i mânâdır uçar âlem-i vahdetde

Cemâl-i şem-’i cânâne yanar pervânemiz vardır

Gezer sahrâ-yı Leylâ’da olur Mecnûn-veş sermest

Sabâ-veş kûy-i dildâre dil-i dîvânemiz vardır

Hiç şüphesiz bu tür tecellileri müşahede, doğrudan zahirî, hissî düzlemde olmayıp tasavvufî tecrübenin kompleks yapısı içerisinde kalpte, gönül gözünde gerçekleşir. Bu anlamda şiirlerinde, insanın bazı edeplerle edeplenip, hallerle hallendiğinde gerçek Sevgilinin cemâlini göstereceğini müjdeleyen Alvarlı Efe, bunun gerçekleşmesinin vazgeçilmez esaslarını hatırlatır. Bu esaslar, sũfîlerin bilgiye ulaşma yöntemlerinde olduğu gibi soyut, akli olmaktan çok amelî ve tecrübîdir. Kısaca, Hakkın cemâlini gönül gözüyle müşahede etmek için hizmet, edep, tevazu, rağbet, gayret, cömertlik vs. gibi insanı

kurtuluşa ve gerçek saadete götüren tasavvufî ahlakı eksiksiz yerine getirmek ve buna mukabil cimrilik, haset, riyâ ve kibir gibi ilâhî tecellilere perde olan ve insanı helâke götüren niteliklerden de uzaklaşmak gereklidir. En nihayetinde de sekr, fenâ, mahv gibi hallerle hâllenerek Allah (c) dışındaki tüm meşgalelerden, hatta varlıktan, izâfî benliğinden vazgeçip fani olmak gerekir: (Alvarlı, 2011: 262, 316)

*Mir'ât-ı kalbe kıl nazar Cânân cemâlin gösterir
Vâriyyetinden et güzer Cânân cemâlin gösterir*

*Yüz yere sür sular gibi kurbân ol âhûlar gibi
Rağbetde hûb-rûlar gibi Cânân cemâlin gösterir*

*Hizmete eyle gayreti hizmet ile al himmeti
Her dü-cihân bul devleti Cânân cemâlin gösterir*

*Olur isen ehl-i edeb edeb seâdete sebep
Edeb ile ol müntehab Cânân cemâlin gösterir*

*Kibr ü riyâdan ol berî buhl ü hasedden kal geri
Hak yoluna ver bu seri Cânân cemâlin gösterir*

Arifin gönlüne yansıyan bu tecelliler, sadece hislere hitap eden bazı rûhânî tecrübelerden ibaret değildir. Bütün bu tecrübelerin bilgisel içeriği vardır ve bunlar insana birçok çeşit marifetler bahşeder. Sûfinin varlığa, kâinata, insana, dine vs. bakış açısını değiştirir, tüm bunların hakikatlerini anlamada ona zengin perspektifler sunar. Bu tecellilerin mahalli olan kalp artık yüce Allah'ın mukaddes bir evidir, ariflerin tavaf yeridir. İnsanı hakikate ve gerçek saadete götüren ilim ve hikmet hazineleri hep gönüldedir. Sûfiyi kendini tanımaktan Rabbini tanımaya götürecek olan hakiki ve kuşatıcı bilgi de hep bu hazinededir. Alvarlı Efe, gizli güzelliklerini ve kemâlatını ilâhî tecellilerin ortaya çıkardığı bu hazineyi yine kendine has üslubuyla *aref dershanesi* olarak nitelendirir. Yani cemâl-i ilâhîyi müşahede, marifetten, tecrübî olarak kendini tanımaktan hali değildir. Alvarlı Efe'nin ifadesiyle, ölüleri, yani ölü kalpleri diriltten bu ilâhî tecelliler Mevlâ'nın kapısında bir yoksul dilenci olan garip âşıkları marifet sırrıyla bu âleme sultan yapar. Zirâ insan, nefsinin tanımak sûretiyle varlık içerisindeki yerini, Allah karşısındaki konumunu, O'nun mutlak zenginliği

karşısındaki asli kulluğunu ve fakirliğini idrak ettiğinde gerçek zenginliği ve saltanatı elde eder: (Alvarlı, 2011: 198)

*Metâf-ı ârifân olmuş mukaddes beyt-i Mevlâ'dır
Künûz-i ilm-i hikmetdir aref dershânemiz vardır*

*Gedâ-yı dergeh-i Mevlâ olan emîr-i âlemdir
Mey ile mürdeyi ihyâ eder meyhânemiz vardır*

*Adem âlemine cân at yüzün sür yerlere LUTFÎ
Bu meydân-ı hidâyetde yine merdânemiz vardır*

Bahşettiği sır, marifet ve zevk itibarıyla bu cemâl müşahedesi sûfiye, yoğun rûhânî hazlar verir, âdeta bu dünyada cennet nimetleri sunar. Mutlak cemâlden yansıyan ve Alvarlı Efe'nin şiirlerinde, sevgilinin kızıl gülleri kendisine hayran bırakan kırmızı yanağı ve dudakları ile sembolize edilen ilâhî tecelliler, Kevser ırmağı gibi âşığa ebedi hayat ve zevk bahşeder. Yaşanan tecrübeler sûfiyi o kadar derinden etkiler ki cemâl-i ilâhînin tüm güzellikleri sûfinin tasavvur ve tahayyül gücüne, gönül gözüne, kısacası ruhunun derinliklerine tıpkı perilerin yüzü gibi latif ve lahuti bir sûrette silinmez bir şekilde nakşolur. Ve artık sûfi, bu güzelliğin zincire vurulmuş bir esiridir. Her nereye gitse, her neye baksa hep O'nu görür. Tıpkı Leylâ'nın aşkıdan akı başından giden ve bu kalbî bağıllığıyla adeta ayağı zincirlerle bağlı bir köle gibi derinden bir esaret yaşayan Mecnun gibi deli divane olur ıssız vadilere ve sahralara düşer. Ancak zahiren eza, cefa ve sıkıntı diyarı olsa da, o ıssız sahra ve vadiler sûfinin gönlü için bir gül bahçesi gibidir, onu eşsiz zevklere ve marifetlere sevk eder. Elbette yine paradoksal bir şekilde söz konusu bu rûhânî hazlar acıdan, ıstıraptan uzak değildir. Bu dünyada tam bir vuslat gerçekleştiremeyeceği için ayrılık acısı âşığın kalbinden hiç eksik olmaz. Bu sebeple inlemesi, hatta kimi zaman haykırması, gözünün yaşı, ayrılık ateşiyle pare pare olduğu için ciğerlerinin kan yaşı da hiç eksik olmaz. (Alvarlı, 2011: 102, 105)

Alvarlı'nın ifadesiyle, masiva sevgisi âşığın kalbinden kaybolur, hep asıl Sevgilinin iline kavuşmak için can atar durur. Zira onun kalbi artık, Hak Tealânın sonsuz nurlarından gıdasını alıp gelişmektedir. O'nsuz gönlü karar kılmaz, varlığını sürdüremez. O'nun eşsiz benzersiz güzelliği âşıkları yakalayıp adeta darağacına çeker, peşinden sürükleyip götürür. (Alvarlı, 2011: 103, 105) Âşığın zahiren düştüğü bu belalar, imtihanlar adeta uçsuz bucaksız çölün

sıkıntıları, belâları gibidir. Fakat tüm bu sıkıntılar, muhabbet ateşi dört bir tarafını sardığı zaman aşığa bir gül bahçesinin ya da cennetin rahatlığını ve zevkini bahşeder. (Alvarlı, 2011: 105, 244)

*Dîde-i dildâre dîde-i hayrân
Bir nazar-endâzı cennet-i cândır*

*Bezm-i dilberlere olursa şâyân
Cânân merhabâsı zevk-ı cinândır*

Tasavvuf tarihi boyunca bazı sûfiler, sadece yüce Allah'ın müşahedelerinin talibi olma, başka herhangi bir nefsanî sâik sebebiyle değil, sadece O'nun için O'na yönelme şeklinde bir tavır geliştirmişlerdir. Rabiâtü'l-Adeviyye ve Yunus Emre'nin şahsında adeta zirveye taşınan bu tavrın yansımalarını Alvarlı'nın şiirlerinde de açıkça görüyoruz. Zira yukarıdaki şiirinde görüleceği üzere o da, hakiki Sevgilin sadece bir nazarının, bir merhabasının verdiği rûhânî hazzı sonsuz cennet nimetleriyle eşdeğerde görür. Dahası, Cânân ile beraber olduktan sonra cehennem ateşinin her kıvılcımının insana cennet zevkleri bahşedeceğini, buna mukabil hakiki Yâr olmaksızın cennetin de cân için bir cehennem ateşi olacağını söyler. (Alvarlı, 2011: 176) Görüldüğü gibi Alvarlı da bu hususta tıpkı Rabiâtü'l-Adeviyye ya da Yunus gibi açık sözlüdür. Medrese geleneğinin güçlü olduğu bir bölgede ve küçük bir beldede yaşamasına (hayatı hakkında bk., Kutlu, 2006) rağmen kendisine muhtemelen gelebilecek tepkilere pek itibar etmez.

Zaten sûfilere göre cennetteki nimetlerin en üstünü de yine Hakkın tecellileri ve müşahedesidir. Bu sebeple sûfiler, O'nun Vechinden başkasına iltifat edip yönelmezler. Zira tecrübe ettikleri güzellik, dünyevî güzelliklerle mukayese edilemeyeceği gibi ahiretteki cennet nimetleri ve güzellikleriyle de mukayese edilemeyecek kadar eşsizdir. Alvarlı Efe, âşığın, cemâl-i ilâhîyi müşahede ettikten ve bu eşsiz rûhânî hazza eriştikten sonra, O'ndan başka bir şeyle mutmain olmayışını şu şekilde ifade eder: (Alvarlı, 2011: 270)

*Güneş-veş dilber-i dildâr gönül eylenmez eylenmez
Gören gözler olur bîdâr gönül eylenmez eylenmez*

*Kemân-ebrûleri kudret kaleminden nedir hikmet
Cinân seyrine ne minnet gönül eylenmez eylenmez*

Cemâli cennet-i cândır kelâmı dürr ü mercândır

Bu cângâhe heyecândır gönül eylemez eylemez

Âşıklar gerçek Sevgiliyle samimi dost olup ülfet etmeleri sebebiyle masivaya yönelmezler. Tıpkı sevgilisinin kapısına gelmiş olan cesur, yiğit âşığın gözünün, kapıdaki kapıcı, muhafız vs. gibi engellerden hiçbir şey görmeyip sevgilisine kavuşmak için can attığı gibi âşık da yaşadığı bu engin manevi tecrübe esnasında tüm sûretlerden, geçici güzelliklerden, dünyevî zenginlik, saltanat, nam, şan ve mevkiden, hatta benliğinden vazgeçer. Sadece Sevgilisinin cemâline yönelir. Gözlerini, tasavvur, tahayyül ve tefekkür gücünü, kısaca tüm bâtınî his ve melekelerini, bütün benliğiyle Sevgilisinin kapısına vakfeder, başka şeyleri görmez, onlara ülfet etmez. Artık Sevgilinin “mahalline”, “ikamet ettiği yere”, “diyarına” meftun olmuştur, sürekli oraya kavuşmak için can atar durur. Bir kere o “belde”ye kavuştu mu artık tek bir hayali vardır, oradan başkasını gözü görmez, sürekli orayı arzular. Alvarlı Efe’nin şiirlerinde de Sevgilinin söz konusu bu “yurdu” “*kûy-ı Yâr: Sevgilinin köyü*”, “*der-i Dildâr: Sevgilinin kapısı*”, “*dâr-ı Yâr: Sevgilinin evi*” şeklinde sembolize edilir. Alvarlı Efe, sûfinin müşahede esnasında bu şekilde nasıl yoğun bir tecrübe yaşadığını ve bu tecrübesinin tesiriyle de Sevgilinin “diyârı”na yönelişini şöyle ifade eder: (Alvarlı, 2011: 208, 209)

Yâr ile hem-dem olan ağyâre ülfet mi eder

Ahyer ile yâr olan eşrâre ülfet mi eder

Der-i dildârı bulan âşık-ı serbâzların

Cânı cânâna gider derbâne ülfet mi eder

Mey-i sahbâ-yı ezel mesti müdâm gözlerini

Vakfeder dâr-i yâre civâre ülfet mi eder

Ayrıca Alvarlı Efe’ye göre bu kadar yoğun bir tecrübe yaşayan âşık sadece garip bir fakir değildir. Fütüvvet, mürüvvet yiğitlik, erlik ve civanmertlik gibi bütün tasavvufî hasletler kendisinde gözüktür. Hz. Ali’nin erliğini ve şecaatini ifade eden *Hayder-i Kerrâr* (Allah yolunda döne döne vuruşan yiğit) ve *Zülfikâr* sembollerini zikretmek sûretiyle âşığın, yaşadığı bu ilâhî aşkı uğruna *meydân-ı Hüdâ*’ da ne kadar da gözü pek olduğunu, gerek enfüsî gerekse âfâkî tüm “engel”, “hicap” ve “düşmanlara” karşı nasıl cesurca mücadele ettiğini açıkça ifade eder. Zira sadece Sevgilisine kalben bağlanan ve canından bile vazgeçebilen âşık artık psikolojik olarak, her türlü bağdan, korku ve kaygıdan kurtulmuştur. Bu durum, Alvarlı’nın şiirlerinde de gördüğümüz

gibi, tasavvuf edebiyatında genel olarak aşk şehidi Hallâc-ı Mansûr'un bu husustaki şecaati ve fedakârlığıyla ilişkilendirilir ve “*dâr-ı Mansûr*’da (Mansur’un darağacı) canından geçmek”⁸ şeklinde sembolik olarak ifade edilir. Alvarlı Efe, âşğın, Sevgilinin yolunda canından bile vazgeçmesini, şu şekilde ifade eder: (Alvarlı, 2011: 209)

*Mîr-i meydân-ı hüdâ Hayder-i Kerrâr velî
Zülfikâr ’ı bırakıp küffâre ülfet mi eder*

*Der-i dergâh-ı İlâhî’de mülâzim olanın
Rızâsın gözlemeyüp bir kâre ülfet mi eder*

*Cemâl’im cân ile cânân yoluna varmalıdır
Cânâne kurbân olan cânına ülfet mi eder*

*LUTFİYÂ cân ile düş yâr-i kadîm dergâhına
Fakr u fenâyı bulan sultâne ülfet mi eder*

IV. Cemâlî Tecellilerin Sûfi Üzerindeki Tesiri

Bu dünyada cemâl-i ilâhîyi müşahedeye imkân tanıyan mahal gönüldür. Allah dostu kendisine müjdelenen bu yakınlık doğrultusunda arınmış bir gönül ile kâinatdaki her bir sûrette ya da ruhunun derinliklerinde Allah’ın Vechini arar. Bu yönelişi sayesinde eşsiz rûhani tecelliler yaşar. Bu tecelliler peş peşe, farklı farklı gelir ve sûfiyi halden hale sokar. Sûfinin arınmış kalbi de değişik şekillerde gelen bu tecellileri almaya elverişlidir, zira kalp de buna paralel olarak değişme özelliği gösterir. Sûfinin tecrübe ettiği ilâhi tecelliler âlemde, bir beşer sûretinde ya da eşsiz güzellikteki bağ ve bahçelerde tecrübe edilen tüm güzel ve güzelliklerin çok ötesindedir. Alvarlı’nın ifadesiyle, mutlak cemâl ve kemâl üzere gelen bu tecelliler insanı derinden etkiler, gönlüne nurlar doldurup can verir, onu halden hale sokar, en nihayet şiddetli bir hayrete sevk eder. (Alvarlı, 2011: 234, 243, 252, 253) Tecelliler sadece Sevgilinin eşsiz

⁸ Alvarlı Efe, Hallâc-ı Mansur’un ilâhî aşkı uğruna varlığından vazgeçmesini şiirlerinde çeşitli vesilelerle zikrederek adeta sembolleştirir. Evlâd ü ıyâl gibi hüsn-i cemâli müşahedeye engel olan perdeleri terk etmeyi tavsiye ederken en büyük engel olarak insanın kendi varlığından geçmesi noktasında da Hallâc’ı örnek olarak gösterir:

“Evlâd ü ıyâl perde çeker husn-i cemâle

Terkeyle vârin Mansûr -i berdâre nazar kıl.” Bk., Alvarlı, 2011: 316.

güzelliğinden kaynaklanan ünsiyet, muhabbet, kurbiyyet halleri üzere olmaz. Kimi zaman da yüce Allah'ın Azîz, Celîl ve Kahlâr isimlerinden neşet eden heybet, havf ve kabz halleri üzere olur. Sürekli peş peşe gelen ve tekrar etmeyen tecellilerle sũfi, kimi zaman şen şakrak olur gönlünde güller açar, kimi zaman da ihtiyarını kaybeder, sinesi param parça olur canından bezer, tüm varlığından vazgeçer: (Alvarlı, 2011: 226)

*şûh u şengim tîr-i müjgân bir urur bin pâreler
Yâr gülende gönlüme güller açar gülpâreler*

*şöyle bir ebrû-kemân mihr-i zemân meftûniyem
Terk-i cân eyler görende âşık-ı âvâreler*

*Gözlerin âfet-i devrân kaşların tîğ-ı kazâ
İhtiyârsız âşıkın bin câme-i cân pâreler*

*Zevk-ı cennetden değerli Dilberin gülberleri
Katl eder LUTFÎ'yi elbet bu kılınc-ı hâreler*

Alvarlı Efe, bir başka beytinde bu tecelliler karşısındaki konumunu bizzat kendi hali üzere paradoksal bir düzlemde anlatır. Zira Sevgilinin cemâlini müşahede kendisini sahralara salsa da, yine Yârı canına kastetse de, Sevgilinin yolunda canını vermek ona göre gerçek saadettir ve gerçek kârdır: (Alvarlı, 2011: 345)

*Ol kemân-ebrûleri mihrâb-ı kudret mâh-ı nev
Dürr ü mercân lebleri gülnârı gördüm ben bugün*

*Mey-i mânâ cur'asıyla mest-i medhûş bir güzel
Katmer-i sahrâ gibi dür-bârı gördüm ben bugün*

*Kays-veş sahrâlara saldı sanem-rûler beni
Cân verüp cânân yolunda kârı gördüm ben bugün*

*LUTFİYÂ bâr -ı belâdır düşme dâr-ı dilbere
Cânıma kasd eyleyen bir Yârı gördüm ben bugün*

Bu noktada sũfi derin deryalara dalma, belalara müptela olma ile cemâl-i ilâhîyi müşahede etmenin cazibesi arasında kalır. Kimi zaman manevi

sarhoşluğu gidip de aktüel bilincine kavuştuğunda kendine derin deryalara dalmama yönünde telkinlerde bulunsa da onun için Sevgilinin huzurunda bulunmakla yaşanan engin rûhanî tecrübe, “belâ” sûretinde olsa da her şeyden daha değerlidir. (Alvarlı, 2011: 103)

Lütfî derin deryalara salma sefinen gark olur

Taht-ı Süleyman-ı değer Cânân civârında belâ.

Gerçek Sevgili kimi zaman Bâtın ismiyle tecelli eder, nazlanır, Kendini gizler. Alvarlı Efe, O'nun bu tecellilerinin o kadar müptelası ve müştaki olmuştur ki O, Bâtın ismiyle gizlendiğinde merhamet dilenerek kendisine “eynemâ şarabı”, yani her an her yerde olan Vechinin sonsuz güzellikteki tecellilerini sunmasını ister. (Alvarlı, 2011: 235) Bu şekilde âşıkların gönüllerini kimi zaman mamur, kimi zaman da harap eden-ki hakikat cihetinden her ikisi de imar ve lütuftur-birçok marifet ve estetik tecrübeler sunan bu tecellilerden bahsetsek de bu ifadeler genel olarak sûfilerin marifet ve ru'yet anlayışlarına paralel olarak paradoksal zeminde ilerler. Buna göre, her ne zaman bilmeden ve idrakten bahsedilse hemen beraberinde bir bilinemezlikten ve hayretten, yine her ne zaman ru'yetten ve müşahedededen bahsedilse hemen gizlenmekten ve perdelenmekten bahsedilir.(Tasavvufî gelenekte yaygın olan bu paradoks hakkında bk., Chittick, 2003: 277 vd.) Alvarlı da bu durumu şiirlerinde hicâp ve nikâp sembollerini kullanmak sûretiyle ifade etmeye çalışır. Her ne kadar Sevgilinin çok canlı tasvirleri yapılsa da O'nun latif perde ve peçelerinden de bahsedilir. Zira tasavvufî gelenekte sıkça zikredildiği üzere, nurdan ve zulmetten sonsuz hicapları bulunan Hak Teâla ne kadar derin, rûhânî, latif tecrübelerle idrak edilir ya da müşahede edilirse edilsin Zâtı ve kemâlâtı gereği mutlak manada idrak ve ihata edilmekten uzaktır. Bu hususta Alvarlı Efe, genel olarak tasavvufî literatürde olduğu gibi, biri Hak Teâla, diğeri de insan cihetinden olmak üzere iki önemli hicâp/nikâptan bahseder: Yüce Allah'ın kemâlâtı ve bizzat insanın beşerî varlığı. (Alvarlı, 2011: 285, 316)

Görünce şevki şems-i dil cemâl-i zü'l-Celâli'den

Yüzünü yerlere koymuş türâb-ender -türâb olmuş

Meallah ârifün billâh olan erbâb-ı tecrîddir

Görünmez hurşîd-i mânâ beşeriyet nikâb olmuş

Hüve'l-Evvel hüve'l-Âhir hüve'z-Zâhir hüve'l-Bâtın

Cemâl-i zü'l-Celâl'ine kemâlâtı hicâb olmuş

Cemâl-i ilâhîyi müşahedenin sûfi üzerinde birçok yönden tesiri vardır. Alvarlı'nın ifadesiyle, tıpkı saba rüzgârının nemiyle açılan güler gibi gönüller de bu tecellilerle, ilâhî aşk şarabının tesiriyle muhabbet ve marifetle dallanıp açılır. Bir damlası bile bir cana bedel olan bu aşk şarabı gönülleri cilalar, paslarından, kirlerinden arındırır, onları ilâhî nurlarla aydınlatarak marifet ve muhabbet mahalli yapar. (Alvarlı, 2011: 102, 235) Ona eşsiz bir manevi zevk verir, kâl ehli iken hale sevk eder, çok tesirli hitap ederken, çok güzel vaaz ve nasihatlerde bulunurken adeta dilsiz olur, her şeyi terk eder, kendisini derin bir sükûnet kaplar. Hz. Musa'yı kendinden geçirip baygın düşüren de, Hz. Yusuf'u bir kuyuya attıktan sonra Mısır'a sultan yapan da hep bu tecellilerdir. (Alvarlı, 2011: 227, 235) Burada Alvarlı Efe, "*Bir gün olur çâhe atar Lutfi'yi, sonra Mısır şahlığına aldırır*" demek sûretiyle doğrudan Hz. Yusuf'u değil kendini zikreder ve Kur'an'da geçen peygamber kıssalarına dolaylı referansla bizzat sûfinin kendi manevi kemâl yolculuğunu anlatır. Dolayısıyla bu beyitlerde, Kur'an kıssalarını ferdî, psikolojik düzeyde yorumlamaya imkân tanıyan bir referans çerçevesi vardır. Alvarlı Efe burada *çâh/kuyu* ifadesiyle muhtemelen mevhum/izâfî benliğini kastetmektedir. Bu kuyu, insanın ruhunu beden ve dünya zindanına hapseden, sahip olduğu hazineleri görmesine engel olan derin ve karanlık bir kuyudur. İşte Alvarlı'ya göre insanı bu karanlıktan, Hakkın tecellilerini, cemâl-i ilâhîyi müşahedenin nurları kurtarıp aydınlığa çıkartır. Bu şekilde insan da bir insan-ı kâmil ve mana âleminde bir sultan olur.

Diğer taraftan burada kuyu sembolüyle seyr u sülûk boyunca çekilen zorluklar, sıkıntılar ya da Allah ile kulu arasındaki eza ve cefa kaynağı tüm hicaplar da kastedilmiş olabilir. Kendi gayreti ve nihâî olarak da ilâhî lütuf ile tüm bu engellerden kurtulan sûfi, insan-ı kâmil olarak gönül ikliminde sultan olur.

Cemâl-i ilâhî'den yansıyan bu nurlar âşık için çok değerlidir, onun gözünde bu nurlar âlemin ruhudur. (Alvarlı, 2011: 392) Aslında bu nur âşığın her şeyidir, onun bütün amellerine de yansır, dini, imanı, kiblesi, kâbesi, mihrabı vs. hep bu nurdur. Zira tüm ibadetlerde arzulan huzuru ilâhîyi bu nur sağlar. Aslına

bakılırsa sūfiye eşsiz şiirler, gazeller, rubailer söyleten⁹ de hep bu tecelliler ve yaşadığı aşk tecrübesidir.¹⁰

Cemâl-i ilâhîyi müşahede, sıradan eşyayı görme gibi baş gözüyle değil de gönül gözüyle olduğu için donuk, statik değildir. Tecellileriyle sūfiyi halden hale sokar. Bu durum tasavvufi literatürde hallerin geçiciliği ve sürekli değişimi ile ifade edilir. Haller makamlar gibi kalıcı ve kesbi değildir, vehbi olup sūfinin iradesi söz konusu değildir.(Kuşeyrî, 2001: 91, 92) Sūfiyi ansızın kaplar hemen yine sūfinin kendi iradesi olmaksızın yerini başka bir hale bırakır. Bu haller Alvarlı Efe'nin müşahedeyi canlı bir şekilde tasvir ettiği şiirlerine de yansır. O eşsiz güzellikteki Sevgili, şefkat ve merhamet gösterir de bir an perdesini kaldırır, seyr-i cemâl ile kemâlini gösterirse âşığı eşsiz bir neşe ve mutluluk kaplar. Gönülündeki tüm manevi hastalıkları söküp atar, Sevgilisiyle hem-dem olur, çok yakın dost olur, ülfet ile sohbet eder. Sevgilinin tecellileriyle Vücûd ve tevhid deryasının derinliklerine dalar, onun inci mercanlarıyla süslenir. Bu esnada sohbeti de insanı serinleten içimi hoş serin, tatlı su gibidir. Sevgilinin gül sinesi bazen nurlarıyla öyle parlar ki masiva güneşini zail eder yok gösterir. Sıradan şuuru esnasında, kendi varlığını sūfinin bilincine dikte eden mâsivâ, yüce Allah'ın sonsuz tecellilerinin müşahedesini esnasında yok hükmünde görünür.

Sevgili kimi zaman nazlıdır, nezaketlidir, âşığın gönlünü aşk şarabıyla doldurup onu kendinden geçirir. Kimi zaman da sinesinden oklar atarak kahr ile eza cefa çektirir, dertlerine bin dert katar. Bu durumda sūfi öyle bir hale bürünür ki gözünde hiçbir şeyin değeri kalmaz. Sûretâ doğru olan şeyler bile kendisine vebal görünür. Bir diğer ifadeyle, hakikati itibarıyla bir hicap olduğu için âlemdeki tüm doğru, güzel sûretler bile kendisi için bir ağırlık, bir ıstırap kaynağı olur. Bizzat kendi varlığı da vuslata mani en büyük hicap olduğu için başta kendi vücûdu olmak üzere kendisinden sadır olan tüm güzel fiiller

⁹ Sūfîlerin asıl gayelerinin mana, hakikat ve bizzat yaşadıkları tecrübeler olduğu yoksa kafîye, vezin vs. gibi şeylerle sözü güzelleştirme gibi bir gayelerinin olmadığı, bu itibarla da şiirlerinin yaşadıkları engin rûhânî tecrübelerden neşet ettiği hususunda detaylı tahliller için bk., Kılıç, 2004.

¹⁰ Meselâ Mevlânâ bir rubaisinde bu hakikati şöyle ifade eder:

“Ben âşıklığı Senin kemâlinden öğrendim

Beyit ve gazel söylemeyi Cemâlinden öğrendim

Gönül perdesinde hayalin raksetmede

Ben en güzel raksı Senin hayalinden öğrendim.” Bk. Mevlânâ, 1994: 216, nu: 1054.

kendisine günah, vebal görünür. Kimi zaman bu müşahedeler o kadar açık, daha doğru bir tabirle o kadar latif perdeler arkasından olur ki âşığı haremine alır en gizli sırlarını ona öğretir. Bazen Kendine o kadar yaklaştırır ki Rengine boyandırır, ilâhî niteliklerle nitelendirir. Bazen de o kadar hicap ile perdelenir ki âşığı yanına yanaştırıp beldesine almaz. Hatta öyle olur ki katline ferman eder, darağacına çeker. Fakat gerçek Sevgilinin aslâ tekrar etmeyen, sûfiyi halden hale sokan farklı tecellileriyle bu şekilde pek çok ıstırap, dert ve kedere düşse de âşığın can gözüne bunlar hep güzelliğin, hüsnün, cemâlin ta kendisi görünür. Kısaca, müşahede sürekli cemâl ve celal tecellileri arasından değişir gider, fakat tıpkı Hak Teâlâ'nın sonsuz güzellikteki sıfatlarını bir birinden ve en temelde de Zât-ı İlâhiden mutlak manada ayıramadığımız gibi tecelliler de mutlak olarak ayrıştırılamaz. Cemâlde Celâl, Celâlde Cemâl, bir diğer ifadeyle lütufta kahr, kahrda da lütuf söz konusudur. İlâhi rahmet ve şefkatten uzak salt kahr ve çile söz konusu değildir. Bazen öyle olur ki aşığa bütün bildiklerini unutturur, her şeyi terk ettirir, âlim iken cahil, ermiş iken tekrar talip ve mürid kılar. Alvarlı Efe, âşığın derununda gerçekleşen tüm bu değişimleri şöyle ifade eder. (Alvarlı, 2011: 227, 241, 242)

*Bir gün olur Yâr cemâlin gösterir
Şefkat eder ayn-i kemâl gösterir
Şân u şerâfâtı kadîm bir güzel
Sohbetiyle âb-ı zülâl gösterir
Bir gün olur âşık nazlar satar
Sahn-ı sînesin gözedir ok atar
Derdlilerin derdine bin derd katar
Resm-i savâbları vebâl gösterir*

*Bir gün olur elden alur ezberin
Bir gün olur kara eder defterin
Bir gün olur pür-nûr eder gülberin
Mihr-i sivâ dâre zevâl gösterir*

*Bir gün olur deftere ismin yazar
Bir gün olur sûretâ bozar yazar
Çünkü olur dildeki derdin hezâr
Cân gözüne ayn-i cemâl gösterir*

SONUÇ

Genel itibarıyla sade bir üslupla yazan, şiirlerinde kimi zaman hitap ettiği kitleyi de dikkate alarak halk kùltürüne ilişkin yöresel ifadeler de kullanan Alvarlı Efe'nin, tasavvufi derinliği olan ve yoğun sembolik örgüsü bulunan şiirleri de mevcuttur. Bu şiirler, Allah ile insan arasında ünsiyet ve kurbıyyet merkezli münasebetin zengin örneklerini takdim eder. O, bu münasebeti, tasavvuf edebiyatında sıkça rastlanıldığı üzere, şiir dilinin zengin sembolizminden ve tesir gücünden faydalanarak aşk, güzellik, şarap ve meyhane gibi sembollerle ifade etmeye çalışır. Alvarlı Efe, tüm bu sembolizm içerisinde, Zâtı itibarıyla âlemden ve insandan münezzehten olan yüce Allah'ın, sıfatlarının tecellileri itibarıyla insana ne kadar yakın ve onu nasıl kuşatmış olduğunu vurgular. En nihayet, bu ilâhi tecellilerin insanın ruhunda nasıl silinmez izler bıraktığını ve onu nasıl halden hale soktuğunu ifade eder. Yoğun sùfiyâne tecrübeleri ifade etmede sıkça başvurduğu sembolizm ve yine bu tür tecrübelerle atıfla sıkça Hallâc-ı Mansur'u âdeten bir sembol olarak zikretmesi, Alvarlı Efe'nin, sadece hayatını sürdürdüğu bölgenin ve ilmî geleneğinin ya da bizzat temsil ettiği tasavvufi geleneğin sınırlarında kalmayıp aşk, vecd meşrebine de yöneldiğinin göstergesidir.

KAYNAKLAR

- Alvarlı Efe, Hâce Muhammed Lutfi (2011), *Hulâsatü'l-Hakâyık*, (Damla Yay.), İstanbul.
- Chittick, William C. (2003), *Tasavvuf, Kısa Bir Giriş*, çev. Turan Koç, (İz Yay.), İstanbul.
- Çakmaklıoğlu, M. M. (2007), *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, (İnsan Yay.), İstanbul.
- Eroğlu, Farsakođlu A. (2010), *Hâce Muhammed Lutfi'nin şiirlerinde Din ve Tasavvuf Kùltürü*, (Akademi Yay.), İzmir.
- İbn Arabî, (1999), *Muhyiddin, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz., Ahmet şemsettin, (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut.
- İbn Arabî, (1946), *Fusûsu'l-Hikem*, thk. Ebu'l-Alâ Afifi, (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye), Kahire.
- İbn Arabî, (2000), *Zehairu'l-Â'lâk şerhu Tercümâni'l-Eşvâk*, haz. Halil İmran Mansur, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut.

- İbn Arabî, Ankâu Mugrib, thk. Ahmed Seyyid Eş-Şerif, (Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas), Kahire, ts.
- İbn Arabî, Kitâbu't-Terâcim, Resâilu İbn Arabî, thk., Muhammed İzzet, (Mektebetü't-Tevfikiyye), Kahire, ts.
- Kartal, A. (2003), Abdülkerim el-Cîlî, Hayatı Eserleri, Tasavvuf Felsefesi, (İnsan Yay.), İstanbul.
- el-Kayserî, (2011), Dâvûd, Aşk Şarabı ve Hayat, Kasîde-i Hamriyye Şerhi, terc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, (İnsan Yay.), İstanbul.
- Kemikli, B. (2011), Sûfi Şâirin İzinde Şiir ve İrfan, (Kitabevi Yay.), İstanbul.
- Kemikli, B. (2004), Dost İlinden Gelen Ses, (Kitabevi Yay.), İstanbul.
- Koç, T. (2008), İslam Estetiği, (İSAM), İstanbul.
- Kılıç, M. E. (2004), Sûfi ve Şiir, (İnsan Yay.), İstanbul.
- Kuşeyrî, (2001), er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, tahk. Halil Mansur (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut.
- Kutlu, H. (2006), Hâce Muhammed Lutfî, Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti, (Damla Yay.), İstanbul.
- Küçük, O. N. (2011), Fusûsü'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil, (İnsan Yay.), İstanbul.
- Mevlânâ, Celâleddin Rumi, (1960), Mesnevî, çev. Veled İzbudak, (MEB. Yay.), İstanbul.
- Mevlânâ, Celâleddin Rumi, (1994), Rubâiler I-II, çev. M. Nuri Gençosman, (MEB. Yay.), İstanbul.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, (2001), Bilgi ve Kutsal, çev. Yusuf Yazar, (İz. Yay.), İstanbul.
- Nicholson, Reynold A. (1969), fi't-Tasavvuf'l-İslâmî ve Târîhuhu, Arapça'ya çev. Ebu'l-Alâ Afîfî, (Lecnetü't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr), Kahire.
- Nicholson, Reynold A. (1975), The Mystics of Islam, (Schocken Books), New York.
- eş-Şutûrî, Ali Hatîb, (1984), İtticâhü'l-Edebi's-Sûfi Beyne Hallâc ve İbn Arabî, (Dârü'l-Meârif), Kahire.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali, (1996), Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm, tahk., Refik el-Acem, (Mektebetü Lübnân), Beyrut.